

**ЗАКОН АД 10 ЛІПЕНЯ 1919 г.
ЯК ПЕРШЫ ЭТАП ЗАКАНАДАУЧАГА
АФАРМЛЕННЯ АГРАРНАЙ РЭФОРМЫ
НА ЗЕМЛЯХ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ**

В. П. Гарматны

Беларуск дзяржауны утвєратэт

Першая сусветная (1914-1918) і Савецка-польская (1919-1921) войны прывялі да разбурэння гаспадаркі Беларусі. Адною з асноўных задач польскага урада стала ўзняцце з руш сельскай гаспадаркі Заходняй Беларусі, якая была далучана да Польшчы, і забеспячэнне прадуктовай бяспекі крашчы. У шруючых і палітычных колах адроджанай Польшчы шло актыўнае абмеркаванне разнастайных праектаў аграрнай палітыкі. У Сейме Другой Рэчы Паспалітай дзейшчала камісія аграрных рэформ [5, с. 59-60]. У 1919 г. з мэтай правядзення планавых аграрных пераўтварэнняў польскімі ўладамі была створана Галоўная зямельная управа (ГЗУ) [6, с. 131], пераўтвораная ў 1923 г. у Мінстэрства аграрных рэформ.

На неабходнасць спалучэння аграрнай рэформы і каланізацыі «крэсаў усходніх» звяртала ўвагу сеймавых паслоў фракцыя Народна-нацыянальнага Саюза (ННС, ZLN, Związek Ludowo-Narodowy, «эндэцыя»), дасылаючы маршалку Сейма Войцэху Тампчынскаму 9 красавіка 1919 г. прапанову, у якой прадшсвалася магчымасць задавальнення патрабаванняў мясцовага насельніцтва ў залежнасці ад вызначэння лініі усходняй мяжы Польшчы. Пасол Ян Лютаслаўскі (ННС) выказваўся за неабходнасць правядзення на усходшх землях Другой Рэчы Паспалітай паланізацыі і адзначаў неабходнасць яе эвалюцыйнага характару, бо ў іншым выпадку яна можа узрушыць асновы існавання дзяржавы. Фракцыя Польскай нацыянальнай партыі-«Пяст» (ПНП-«Пяст», PSL-«Piast», «людзцы») падкрэўвала, што асноваю дзяржавы з'яўляецца сялянства, і лічыла правядзенне аграрнай рэформы дзяржаўнай і нацыянальнай праблемай, «вырашэнне якой пашырыць межы дзяржавы і ўзмоцніць польскае панаванне» [2, с. 97].

Яшчэ падчас Савецка-польскай вайны, 10 ліпеня 1919 г., Сейм Уставадаучы па прапанове урада на чале з Ігнацы Янам Падэрэўсшм пасля працяглай гарачай дыскусіі большасцю ўсяго ў адзіны голас прыняў «Прынцыпы зямельнай рэформы і аддзяржаўлення лясоў» - першы закон па аграрным пытанні ў міжваеннай Польшчы.

чы [3, с. 3-4; 11, с. 128]. Паводле закона са свабодных ворных зямель, якія у вышку войнау засталіся без гаспадароу, уладамі ствараўся дзяржаўны зямельны фонд, праводзіліся выкуп і парцэляцыя (продаж зямлі невялікімі надзелямі - парцэлам[^] часткі памешчыцкіх маёнткаў звыш вызначанага максімуму валодання зямлёй: для Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны гэты памер складаў 400 га, а для этнічнай Польшчы - 180 га [9, с. 215]. Уладальшчы высокапрадукцыйных насенных, жывёлагадоўчых, рыбных і іншых спецыялізаваных гаспадарак вызваляліся ад прымусовай парцэляцыі належачых ім зямель [4, с. 25; 8, с. 127]. Штогод прапанавалася парцэляваць па 200 000 га.

Дзеля правядзення парцэляцыі вызначал[^]ся маёнткі, якія бы[^] уласнасцю дзяржавы; маёнткі, якія раней належалі членам дынастыі захопніцкай дзяржавы, Рускаму сялянскаму банку; маёнткі, набытыя пры дапамозе ліхварства і зямельнай спекуляцыі, а таксама маёнткі альбо іх часткі, выкупленыя дзяржавай у прыватных уладальнікаў у прымусовым парадку па меры развіцця парцэляцыі [1, с. 6-7]. У першую чаргу парцэляцыі падлягалі маёнткі, якія бы[^] разбураны падчас Першай сусветнай і Савецка-польскай войнаў і іх уладальнікі не мелі намеру аднавіць гаспадарку, маёнткі з неурэгуляваным пытаннем аб сервітутах і г. д. [8, с. 128], а таксама землі «мёртвай рукі» (царкоўныя, касцёльныя, манастырскія і г. д.) па узгадненні з Ватыканам. Маёнткі, якія знаходзіліся на шэрым узроўні сельскагаспадарчага развіцця і прыносілі страты (мала паставлялі на рынак прадуктаў), падлягалі парцэляцыі у поўным памеры. Лес з парцэляваных маёнткаў поўнасцю адыходзіў ва ўласнасць дзяржавы.

Перш за ўсё падчас правядзення парцэляцыі зямлю атрымлівалі батракі, што страцілі працу ў выніку ажыццяўлення аграрнай рэформы, затым былыя ўласнікі дробных і карлшавых гаспадарак, салдаты польскай арміі пасля вяртання з войска, а таксама беззямельныя і малазямельныя сяляне, якія шчыў іншым не займал[^]ся і для якіх зямля служыла асноўнай крыніцай існавання.

Закон прадугледжваў стварэнне новых хутароў і прырэзку зямлі карлікавым гаспадаркам, прычым агульная плошча надзелу не павінна была перавышаць 25 моргаў (14 гектараў) [12, с. 22]. Кошт зямлі не вызначаўся, аднак мясцовым уладам пры вызначэнні кошту зямлі прадпісвалася прымаць пад увагу не толькі яе «вытворчую вартасць», але і вартасць пасеваў, меліярацыйных работ і г. д. Уласнікі самастойных гаспадарак пры магчымасці ўносілі плату наяўнымі грашамі, а малазямельныя маглі атрымаць і льготную дзяржаўную пазыку.

«Сейм спрабаваў заваяваць сялянства аграрнай рэформай», - пісаў вядомы дзяржаўны і палітычны дзеяч Другой Рэчы Паспалтай Вацлаў Студніцкі [5, с. 59]. Памешчыш выступалі супраць пазбаўлення нават частш свайх зямель, так, напрыклад, на з'ездзе Кам^п польсх саюзу землеўладальнікаў Казімір Святаполк-Мірскі адзначыў, што «памешчыкі заусёды выступай супраць такога закона аб аграрнай рэформе, але гэта зумм не значыць, што яны выступалі супраць удасканалення аграрнай структуры дзяржавы» [7, с. 39].

Правыя партыі (хрысціянскія дэмакраты - «хадэкі» і шшыя) выступілі з асуджэннем такога плана аграрнай рэформы і распачалі шырокую агітацыю супраць яго. Галоўнымі аргументамі правых сталі наступныя сцвярджэнні:

1) прымусовая парцэляцыя парушае права прыватнай уласнасці і супярэчыць хрысціянскім законам;

2) у руках польсх памешчыкаў няма такой колькасці зямлі, якой хапіла б на надзяленне ёю малазямельных і беззямельных сялян;

3) аграрная рэформа, праведзеная на тых умовах, магла б лшвцаваць паспяховыя асабістыя гаспадаркі, яшчэ пастаўлялі сваю прадукцыю на экспарт;

4) правядзенне аграрнай рэформы і перш за ўсё парцэляцыя на «крэсах усходшх» магло б аслабць эканамічную перавагу польскіх землеўласцаў.

Правыя сцвярджалі, што такая аграрная рэформа магла б аслабць сельскую гаспадарку і ў выніку падаваць эканоміку краіны.

«Людаўцы» з ПНП-«Пяст» і ПНП-«Вызваленне» прыводзілі наступныя контраргументы:

1) незалежная дзяржава не можа дазволіць сабе, каб тыя яе грамадзяне, што «жываюць і крывёю» баранілі яе, дыскрымінаваліся эканамічна і культурна;

2) эканамісты сцвярджалі, што сяляне з 1 га зямлі могуць даць прадуктаў больш, чым у эканамічнай памешчыцкай гаспадарцы;

3) павышэнне заможнасці сялян станоўча паўплывае на іх пакупніцкую здольнасць, што дазволіць паспяхова развівацца прамысловасці;

4) на працягу 1919-1920 гг. «людаўцы» адзначалі небяспечныя пракамуністычныя настроі значнай часткі сялян, яшчэ пакутавалі ад зямельнага голаду [10, с. 266].

Прыняцце Закона аб аграрнай рэформе ад 10 ліпеня 1919 г. выклікала незадавальненне пераважна памешчыкаў і кансерватараў. Памешчыцкі друк пісаў, што гэта не быў «закон аб аграрнай рэформе, а закон аб забіранні зямлі» і што «нягледзячы на сваю

назву рэформа не з'яўляецца аграрнаю рэформаю, бо не прыносьць змен у аграрныя адносы». На думку памешчыкаў, аграрная рэформа павінна насць эвалюцыйны характар і найлепшай формай зямельных пераўтварэнняў была бы добраахвотная перадача памешчыкамі часткі сваіх зямель ураду з кампенсацыяй яе кошту [8, с. 129].

Ташм чынам, Закон аб аграрнай рэформе ад 10 ліпеня 1919 г. наму дэкларатыўны характар, і таму не быў апублікаваны ў дзяржаўным друкаваным органе «Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej», і таму не меў абавязковай сілы. Але асноўныя яго палажэнні атрымалі працяг у наступных законах польскіх улад па аграрным пытанні і таму разглядаюцца закон стаў першым этапам заканадаўчага афармлення аграрнай рэформы.

Літаратура

1. Гак, Л. Аграрная політыка польскай буржуазіі ў Заходняй Беларусі / Л. Гак. - Мінск, 1933. - 95 с.
2. Гамулка, К. Паміж Польшчай і Расіяй. Беларусь у канцэпцыях польскіх палітычных фарміраванняў (1918-1922 гг.) / К. Гамулка. - Вільня, 2008. - 256 с.
3. Грэсь, С. М. Законы аб аграрнай рэформе 1919-1925 гг., іх распрацоўка і прыняцце ў Сейме і Сенаце / С. М. Грэсь // Весн. Гродз. дзярж. ун-та. Сер. 1. - 2007. - № 4. - С. 3-7.
4. Зялцст, П. І. Аграрная рэформа ў Заходняй Беларусі (1919-1939 гг.) / П. І. Зялцст // Праблемы ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР: гісторыя і сучаснасць: матэрыялы Міжнар. навук.-тэарэт. канф., Мінск, 17-18 верас. 1999 г. / Беларус. дзярж. ун-т. - Мінск, 2000. - 332 с.
5. Сорокин, А. А. Аграрный вопрос в Западной Белоруссии (1920-1939 гг.) / А. А. Сорокин. - Минск, 1968. - 204 с.
6. Brzoza, Cz. Polska w czasach niepodleglosci i drugiej wojny swiatowej (1918-1945) / Cz. Brzoza. - Krakow, 2001. - 424 s.
7. Galka, B. W. Miejsce i rola ziemianstwa w strukturze społeczno-economicznej II Rzeczypospolitej. Zarys problematyki / B. W. Galka // Dzieje Najnowsze - 1985. - № 1. - S. 33-52.
8. Galka, B. W. Ziemianie i ich organizacje w Polsce lat 1918-1939 / B. W. Galka. - Torun, 1999. - 214 s.
9. Historia chłopów polskich / pod redakcją Stefana Inglota. - Wrocław, 1995. - 395 s.
10. Jezierska, A. Historia gospodarcza Polski / A. Jezierska, C. Leszczyńska. - Warszawa, 1999. - 560 s.
11. Madajczyk, C. Burżuazyjno-obszarnicza reforma rolna w Polsce (1918-1939) / C. Madajczyk. - Warszawa, 1956. - 465 s.